

УДК 195

Н.В. Підбуцька, О.М. Курявська

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка проблеми. Особливого значення в часи соціально-економічного перетворення в усіх сферах суспільного життя набуває вдосконалення підготовки студентів – майбутніх фахівців. Однак педагогічна практика вказує на те, що ситуація у сфері вищої освіти сьогодні досить суперечлива і складна. Спостерігається зниження рівня гуманітарної культури молоді, яка супроводжується інтенсивною переорієнтацією суспільної свідомості студентства з духовних, гуманітарних цінностей на цінності матеріального характеру. Зниження показників духовного життя суспільства, втрата позицій гуманізації, загальнолюдських цінностей значною мірою впливає на мотивацію навчання студентів. Мотивація студентів до навчання є однією з основних умов ефективності навчально-виховного процесу. Сучасне суспільство ставить до випускника вищого навчального закладу особливі вимоги, серед яких важливе місце посідають професіоналізм, активність і творчість. Процес удосконалення підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної освіти досить складний і обумовлений багатьма чинниками. Одним із них є розвиток внутрішньої мотивації до навчання у студентів ВНЗ.

Аналіз попередніх досліджень. Ряд дослідників (Л.І. Божович, І.А. Зимня, Є.П. Ільїн, В.О. Климчук, О.М. Леонтєв, М.В. Матюхіна, А.К. Маркова, О.Л. Музика, О.Г. Романовський, В.О. Якунін) займалися проблемами внутрішньої мотивації до навчання.

Такі вчені як О.О. Бодалев, Р.Є. Заліська, В.М. Дружинін, В.І. Ковальов та ін. вважають, що серед головних психологічних проблем студентства є проблема формування внутрішньої навчально-професійної мотивації. Вона визначається як складне співвідношення різних мотивів, що входять до потребнісно-мотиваційної сфери і розглядається як рушійний фактор розвитку професіоналізму особистості. Згідно з теорією А. Маслоу, тип внутрішньої мотивації професійної діяльності найтісніше пов'язаний з професійною ідентичністю особистості. Однак, на сьогодні проблема внутрішньої мотивації у підготовці студентів технічних спеціальностей, на жаль, недостатньо досліджена.

Мета статті – виявити психологічні детермінанти внутрішньої мотивації до навчання у студентів технічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогічній психології, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залученості студента до навчального процесу, його зацікавленості у одержанні професійних знань та умінь.

Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлюють багатомірність розуміння її сутності, природи, структури, а також функцій окремих мотивів. Як відзначає Є.П. Ільїн [3], значна кількість досліджень мотивації навчальної діяльності несе на собі відбиток недоліків у поглядах на мотивацію та мотиви, які існують у психології. Під мотивом навчальної діяльності розуміють усі чинники, які зумовлюють прояви навчальної активності: мету, потреби, установки, почуття обов'язку, інтереси, тощо. У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів. Різні дослідники використовують подібні, але не синонімічні, поняття для позначення цього феномену.

Так, А.К. Маркова відзначає, що становлення мотивації “є не просте зростання позитивного або посилювання негативного відношення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, формування спонук, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих стосунків між ними” [6].

В останні десятиліття отримав розвиток підхід до навчальної діяльності як полімотивованої, оскільки активність студента має різні джерела. Прийнято виділяти три види джерел активності: внутрішні, зовнішні, особистісні. До внутрішніх джерел навчальної мотивації відносяться пізнавальні і соціальні потреби. Зовнішні джерела навчальної мотивації визначаються умовами життєдіяльності учня, до якої відносяться вимоги, очікування і можливості. До числа особистісних джерел активності відносяться інтереси, потреби, установки, еталони й стереотипи та інше, що обумовлює прагнення до самовдосконалення, самоствердження і самореалізації в навчальній та інших видах діяльності [1].

Є.П. Ільїн [3] наводить класифікацію П.М. Якобсона, який виділяє декілька типів мотивації, пов'язаних із результатами навчання: 1) мотивація, яку умовно можна визначити як “негативну”; 2) мотивація, яка має “позитивний” характер, але також пов'язана з мотивами, які сформовано не в самій діяльності; 3) мотивація, яка лежить в основі навчальної діяльності.

Одна з найбільш поширених класифікацій мотивів припускає їх розподіл на зовнішні і внутрішні (К. Замфір, М.В. Овчинников та ін.). Внутрішніми називають мотиви, які безпосередньо пов'язані з діяльністю. До зовнішніх відносять інші мотиви, які спонукають індивіда до цієї діяльності. У навчальній та навчально-професійній діяльності діють одночасно і зовнішні, і внутрішні мотиви. Їх співвідношення визначає психологічні особливості структури мотивації навчання студентів [2].

Загалом, слід зазначити, що навчальна мотивація, представляючи собою особливий вид мотивації, характеризується складною структурою, яка поєднує у собі внутрішню і зовнішню мотивації.

Найпродуктивнішими є внутрішні мотиви, які відображують особистісний рівень регуляції навчальної діяльності (саморегуляції), та професійні мотиви, які виконують роль створення взаємозв'язку навчальної діяльності із майбутньою професійною діяльністю.

Навчання у ВНЗ пов'язане із суттєвою зміною соціальної ситуації – включенням у нову систему міжособистісних стосунків, підвищенням ролі самостійності та активності, і тому роль внутрішньої мотивації тут є ключовою [4].

Дослідження та аналіз психологічних детермінант внутрішньої мотивації до навчання у студентів є завданням, що має велике значення для підвищення ефективності вищої освіти і становлення майбутніх фахівців.

Для досягнення мети дослідження було використано наступні методики: опитувальник внутрішньої мотивації Р. Раяна (адаптація В.О. Климчука, О.Л. Музики); методика “Когнітивна орієнтація (локус контролю)” Дж.Роттера; методика “Діагностика мотиваційної структури особистості” В.Є. Мільмана; методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О.Ф. Потьомкіної; мотивація професійної діяльності (методика К. Замфір в модифікації А.О. Реана) та методи математичної статистики з метою обробки результатів дослідження для подальшого аналізу емпіричних даних (факторний аналіз за допомогою програми SPSS-17).

У дослідженні взяло участь 72 студенти НТУ «ХПІ» електроенергетичного факультету, факультетів економічна інформатика та менеджмент і комп'ютерні та інформаційні технології.

Перед проведенням опитувальника внутрішньої мотивації Р. Раяна (адаптація В.О. Климчука, О.Л. Музики) студентам пропонувалося вирішити завдання: “Які якості особистості дозволяють стати успішним випускником?”. Ці завдання було використано задля перевірки ситуативного рівня внутрішньої мотивації студентів. Після чого вони повинні були дати відповіді на питання опитувальника, результати проходження якого ми наводимо нижче.

Таблиця 1

Результати опитування внутрішньої мотивації (%)

Компоненти внутрішньої мотивації	Задоволення від діяльності			Докладені зусилля			Почуття компетентності			Почуття самодетермінованості		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Рівні розвитку компонента												
Студенти технічних спеціальностей	0,6	5,8	4,6	0,7	6,9	5,4	0,6	3,5	6,9	3,4	5,8	0,8

Матеріали таблиці свідчать про те, серед студентів технічних спеціальностей задоволення від діяльності, почуття компетентності та почуття самодетермінованості виражені на середньому рівні, а докладені зусилля на низькому.

В результаті проведення методики “Когнітивна орієнтація (локус контролю)” ми отримали дані щодо локус контролю досліджуваних: екстернали становлять 48,1%, а інтернали – 51,9% серед студентів технічних спеціальностей.

Рис.1. Тип локус контролю студентів

Тож, респонденти, які мають локус контролю – екстернальність, переконані, що їх успіхи або невдачі є наслідком дії зовнішніх сил, таких як везіння, випадковість, вплив інших людей тощо. Вони потребують зовнішньої підтримки та схвалення. У даному випадку студенти технічних спеціальностей спрямовані на зовнішні стимули. Студент із зовнішньою стратегією вважає, що його помилки викликані не його некомпетентністю, а впливом зовнішніх чинників, а це гальмує процес навчальної мотивації.

Інтернали ж спрямовані на внутрішні стимули. В цьому випадку особистість інтерпретує значущі події життя як закономірний результат власної діяльності. Інтернали переконані, що, чи то успіхи, чи то невдачі не випадкові, а залежать від їхньої власної компетентності, можливостей, здібностей, цілеспрямованості, тобто від них самих. Вони більш схильні до осмислення своєї поведінки, на відміну від екстерналів, менш схильні підкорюватися натискам з боку інших людей, сильніше реагують на втрату власної свободи, активніше шукають інформацію, яка необхідна для

прийняття рішення та більш впевнені в собі. Взагалі, можна зробити висновок, що серед респондентів половина екстернатів, а половина інтерналів.

За результатами проведення методики “Діагностика мотиваційної структури особистості” В.С. Мільмана можна стверджувати, що у студентів технічних спеціальностей переважає (96,2%) загальножиттєва мотиваційна спрямованість, тобто вони більше орієнтовані на життєзабезпечення, комфорт, соціальний статус та спілкування. Щодо навчальної спрямованості респондентів, то вона становить лише 3,8% серед студентів технічних спеціальностей. Це значить, що загальна та творча активність, соціальна корисність займає меншу частину життя досліджуваних. Студенти технічних спеціальностей спрямовані на те, щоб у вільний від навчання час більше віддавати перевагу зустрічам з друзями, спілкуванню, не пов’язаному з навчальною діяльністю, відпочинку, веселошам та розвагам, намагаються робити все можливе, щоб “завоювати місце під сонцем”, переймаються через умови свого життя, шукають нових друзів та заводять нові знайомства.

Лише невелика частка студентів технічних спеціальностей спрямована на навчальну діяльність, тобто, вони прагнуть відкрити щось нове, зробити якийсь винахід, займаються навчанням, підвищенням своєї кваліфікації, займаються роботою творчого характеру, частину їхнього часу займають суспільні справи, часто розмовляють з друзями про свої успіхи та плани, для них важливо підвищувати свій навчально-професійний рівень.

Таблиця 2

Соціально-психологічні установки студентів технічних спеціальностей (%)

Соціально-психологічні установки	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм	Праця	Свобода	Влада	Гроші
Рівень розвитку	67,3	55,8	38,5	15,4	26,9	80,8	23,1	17,3

Виходячи з результатів, що наведені в таблиці 1, ми бачимо, що більшість студентів технічних спеціальностей орієнтовані на свободу (80,8%). Це свідчить про те, що головна цінність для цих досліджуваних – це свобода. Орієнтація на свободу поєднана з орієнтацією на процес (67,3%) та результат (55,8%) у студентів технічних спеціальностей. Досліджувані, що більше орієнтовані на сам процес виконання роботи, менше думають про результат, їх спонукає інтерес до справи. Але, не можна говорити про те, що їх процесуальна спрямованість студентів перешкоджає своєчасній здачі робіт, адже орієнтація на результат у студентів технічних спеціальностей виражена на 55,8%. Студенти, що орієнтуються на результат, є надійними людьми, вони можуть досягнути результату не дивлячись на перешкоди ззовні та не зважаючи на невдачі. Найменш вираженими є орієнтації на альтруїзм, владу, гроші та егоїзм.

Після проведення дослідження за методикою “Мотивація професійної діяльності” були отримані результати щодо типу мотивації студентів.

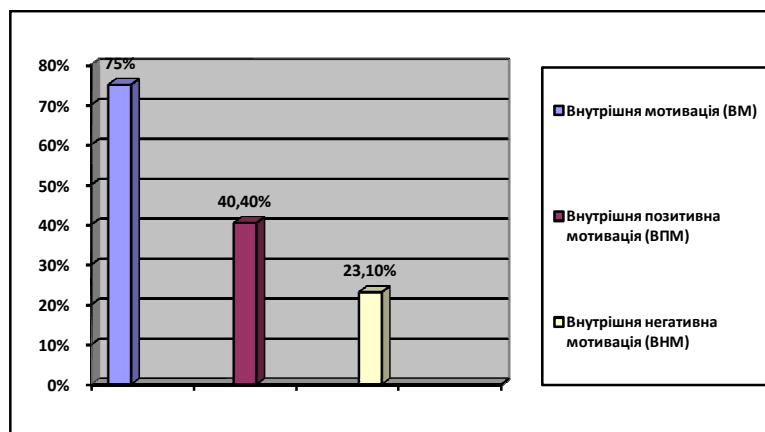

Рис.2. Співвідношення ВМ, ВПМ та ВНМ студентів

Виходячи з отриманих результатів, можна сказати, що у студентів технічних спеціальностей переважає внутрішня мотивація до навчання (75%), що є позитивним моментом у дослідженні. Тобто такі студенти одержують задоволення від процесу і результату навчальної діяльності, мають можливість самореалізації саме в цій діяльності. Однак, на жаль, виявлено, що майже четвертина респондентів має внутрішню негативну мотивацію до навчальної діяльності, що свідчить про їх прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей.

Для досягнення мети дослідження було проведено факторний аналіз (табл.3).

Таблиця 3

Психологічні детермінанти внутрішньої мотивації до навчання студентів технічних спеціальностей

Фактор 1 (Орієнтація у діяльності на матеріальні блага). Питома вага 12,5%	Фактор 2 (Самоствердження). Питома вага 9,8%	Фактор 3 (Творча інтеріоризація). Питома вага 7,1%
екстернальність (0,847)	спілкування (0,791)	внутрішня мотивація (0,801)
інтернальність (-0,847)	соціальний статус (0,776)	внутрішня позитивна мотивація (0,756)
орієнтація на егоїзм (0,677)	соціальна корисність (0,748)	внутрішня негативна мотивація (0,636)
орієнтація на владу (0,613)	комфорт (0,587)	почуття самодетермінованості (0,431)
докладені зусилля (0,673)	загальна активність (0,561)	орієнтація на працю (0,429)
орієнтація на гроші (0,499)	творча активність (0,491)	творча активність (0,429)
орієнтація на результат (-0,416)		
внутрішня негативна мотивація (0,406)		

Отже, за допомогою факторного аналізу виділено наступні психологічні детермінанти внутрішньої мотивації до навчання у студентів технічних спеціальностей: *орієнтація у діяльності на матеріальні блага*, до яких входить спрямованість особистості на внутрішні чи зовнішні стимули та відповідальність за свої успіхи та

невдачі (інтернальність/екстернальність), орієнтації особистості на егоїзм, владу, гроші та результат, внутрішня негативна мотивація (прагнення уникнути критики та покарань з боку інших людей) та докладені зусилля під час виконання роботи. Другим фактором, який ми виділили є *самоствердження*. Для особистості важливо займати певний соціальний статус, знаходитися в постійному спілкуванні з іншими людьми та перебувати в комфорті. Їй притаманне прагнення бути соціально корисною особистістю, проявляти творчу та загальну активність, в якій особистість самостверджується. Також виділено ще одну детермінанту, таку як *творча інтеріоризація*: орієнтація людини на працю, прояв її як особистості шляхом творчої активності та через почуття самодетермінованості. Важливу роль тут відіграє внутрішня позитивна мотивація: грошовий заробіток, прагнення до соціального престижу та поваги з боку інших людей, внутрішня негативна мотивація (уникнення критики та покарань) та внутрішня мотивація взагалі.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити наступне: серед студентів технічних спеціальностей задоволення від діяльності, почуття компетентності та почуття самодетермінованості виражені на середньому рівні, а докладені зусилля на низькому. Серед студентів більшість інтерналів, тобто вони інтерпретують значущі події життя як закономірний результат власної діяльності. Переважаючою є загальножиттєва мотиваційна спрямованість, тобто вони більше орієнтовані на життєзабезпечення, комфорт, соціальний статус та спілкування. Серед психологічних детермінант внутрішньої мотивації до навчання, виділених за допомогою факторного аналізу, нами було визначено наступні складові: орієнтація у діяльності на матеріальні блага, самоствердження, творча інтеріоризація.

Список літератури: 1. *Божович Л.І.* Проблема розвитку мотиваційної сфери дитини // Вивчення мотивації поведінки дітей та підлітків [Електронний ресурс] / Л.І.Божович. Режим доступу: http://www.koob.ru/age_psychology/ 2. *Горлова Н.В.* К вопросу об особенностях психологической готовности к профессиональной деятельности на начальном и завершающем этапах профессионального образования [Текст] / Н.В. Горлова // Современные проблемы психологии развития и образования человека: Сборник материалов/ Под. ред. В.Н. Скворцова. СПб., 2010. – С.8-9. 3. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотивы [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с. 4. *Климчук В.О.* Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Климчук Віталій Олександрович. – К., 2004. – 20 с. 5. *Климчук В.О.* Тренінг внутрішньої мотивації [Текст] / В.О. Климчук. – СПб.: Мова, 2005. – 76 с. 6. *Маркова А.К.* Формирование мотивации учения в школьном возрасте [Текст]: пособие для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с. 7. *Рубинштейн С.Л.* Бытие и сознание [Текст] / С.Л. Рубинштейн – М., 1957. – 328 с.

Bibliography (transliterated): Bozhovich L.I. Problema rozvitku motivacijnoї sferi ditini // Vivchennja motivacii povedinki ditej ta pidlitkiv [Elektronnij resurs] / L.I.Bozhovich. Rezhim dostupu: http://www.koob.ru/age_psychology/ 2. Gorlova N.V. K voprosu ob osobennostjah psihologicheskoj gotovnosti k professional'noj dejatel'nosti na nachal'nom i zavershajuwem jetapah professional'nogo obrazovanija [Tekst] / N.V. Gorlova // Sovremennye problemy psihologii razvitija i obrazovanija cheloveka: Sbornik mate-rialov/ Pod. red. V.N. Skvorcova. SPB., 2010. – S.8-9. 3. Il'in E.P. Motivacija i mo-tivy [Tekst] / E.P. Il'in. – SPb.: Piter, 2002. – 512 s. 4. Klimchuk V.O. Psihologichni determinanti rozvitku vnutrishn'oї motivacii studentiv u navchal'nij dijal'nosti [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 /

Klimchuk Vitalij Oleksandrovich. – К., 2004. – 20 s. 5. Klimchuk V.O. Trening vnutrishn'oi motivacii [Tekst] / V.O. Klimchuk. – SPb.: Mova, 2005. – 76 s. 6. Markova A.K. Formirovanie motivacii uchenija v shkol'nom vozraste [Tekst]: posobie dlja uchitelja / A.K. Markova. – M.: Prosvewenie, 1983. – 96 s. 7. Rubinshtejn S.L. Bytie i soznanie [Tekst] / S.L. Rubinshtejn – M., 1957. – 328 s.

Н.В. Подбуцкая, Е.Н. Курявская

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ВНУТРЕННЕЙ МОТИВАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье последовательно раскрывается проблема внутренней мотивации к обучению, ее значение в педагогической психологии и особенности в студенческом возрасте. В процессе экспериментального исследования определены психологические детерминанты внутренней мотивации к обучению у студентов технических специальностей, среди которых: ориентация в деятельности на материальные блага, самоутверждение, творческая интериоризация.

N. Podbutskaia, E. Kurjavskaja

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF INTERNAL MOTIVATION FOR LEARNING THE STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES

In the article consistently reveals the problem of the inner motivation for learning, it is importance in educational psychology and special features of the student's age. In the process of the pilot study identified the psychological determinants of internal motivation for learning the students of technical specialities, among which: orientation of the activity on material goods, self-assertion, creative interiorization.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.04.2012